

ПРОБЛЕМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасний стан вугільної промисловості України, проаналізовано результати діяльності вугільних шахт. Запропоновано заходи, спрямовані на підвищення ефективності державного регулювання діяльності вугільно-промислового комплексу, зокрема реструктуризацію підприємств.

The modern state of coal industry of Ukraine is considered, the results of activity of coal mines are analyzed. The measures directed on the increase of efficiency of the state adjusting of activity of coal-industrial complex are offered, in particular restructuring of enterprises.

Ключові слова: реструктуризація, реорганізація, прямі інвестиції, приватизація, лібералізація цін .

Вступ. Україна за обсягами видобутку вугілля належить до першої десятки провідних країн світу, але значно поступається більшості з них за економічними показниками вугледобувного виробництва. Продуктивність праці в декілька разів нижча порівняно з Росією, Німеччиною, Польщею і в десятки разів нижча, ніж у США, Канаді, Австралії, Південно-Африканській Республіці. Переважна більшість вугільних шахт та розрізів є збиткові. Рівень заробітної плати найнижчий серед інших галузей паливно-енергетичного комплексу, внаслідок чого на підприємствах вугільної промисловості зростає дефіцит кадрів.

Незадовільний стан галузі зумовлений цілим рядом факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних належить

складність гірничо-геологічних умов видобутку вугілля, низький технічний рівень вугледобувних та вуглепереробних підприємств, великий ступінь фізичного і морального зносу основних фондів. Суб'єктивні пов'язані з обмеженістю інвестиційних ресурсів, неефективною системою управління галуззю і відсутністю ринкового механізму ціноутворення на вугільну продукцію. Серйозною проблемою є великий знос основних фондів, ступінь якого за останні 25 років збільшився до 70%, а в окремих випадках і ще більше[6].

За останні роки у вугільній промисловості України посилилися процеси, пов'язані з трансформацією форм власності, насамперед вугледобувних підприємств. Проте, через низьку інвестиційну привабливість підприємств галузі, проведення непослідовної державної політики, відсутність досконалого механізму реформування відносин власності та їх правового забезпечення роздержавлення шахт і розрізів не відповідає ринковим вимогам та перетворенням, які відбуваються у національній економіці. На теперішній час у вугільній промисловості функціонують 164 шахти і 3 розрізи різних форм власності, з них 93 відсотки державної власності.

Впродовж 1991-2007 років виробнича потужність вугледобувних підприємств зменшилася з 192,8 млн. до 78 млн. тонн в рік. Майже 96 відсотків шахт більше 20 років працюють без реконструкції. Дві третини основного стаціонарного устаткування відпрацювало нормативний термін експлуатації і потребує негайної заміни. Питома вага вугледобувних механізованих комплексів та прохідницьких комбайнів сучасного технічного рівня становить лише третину, а нових навантажувальних машин і стрічкових конвеєрів - близько 15 відсотків. На шахтах, що розробляють крутоспадні пласти, майже 60 відсотків загального обсягу вугілля видобувається з використанням відбійних молотків[5].

Винесення відповідного питання на розгляд обумовлено погіршенням технічного стану та продуктивності вугільно-промислового комплексу, загостренням соціальних проблем у шахтарських регіонах внаслідок розвитку

негативних явищ у вітчизняній вугільній галузі. Обсяги видобутку вугілля на рівні 78 млн. тон не задовольняють потреби національної економіки. Сформований в Україні дефіцитний паливний баланс, перевага в якому – за імпортними енергоносіями, та нераціональне використання власних енергоресурсів ставить під загрозу енергетичну безпеку і енергонезалежність країни[6].

Постановка задачі. Метою написання статті є аналіз роботи підприємств вугільної промисловості, виділення окремих недоліків та рекомендацій щодо удосконалення сфери управління шляхом реструктуризації.

Об'єктом дослідження виступають економічні відносини у процесі управління діяльністю вугільно-промислового комплексу .

Предметом дослідження є результати діяльності вугільних шахт.

Методологія. Для вирішення завдань дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, а саме аналіз і синтез, логічний підхід, формалізація, порівняння. У процесі дослідження використовувалися абстрактно-логічний метод, тобто теоретичні узагальнення та формулювання висновків, статистико-економічний – аналіз економічного стану підприємств регіону та інші.

Результати дослідження. За останні роки ситуація у вугільнодобувній галузі держави стала вкрай напруженою. У 2005 році вугільна галузь недоотримала 279 млн. гривень бюджетних коштів, зокрема 172 млн. гривень, призначених для капітального будівництва і технічного переозброєння. Це призвело у 2005 році до зниження видобутку вугілля на 3,8 млн. тонн в порівнянні з 2004 роком. За станом на 1 січня 2006 року заборгованість по заробітній платні по підприємствах Міністерства вугільної промисловості складала 47 млн. гривень. Мінвуглепром розраховував в другому півріччі 2007 року покрити цю заборгованість шахтарям на шахтах, які знаходяться у стадії санації, зокрема будуть направлені засоби від реалізації майна шахт, які ліквідовуються. За попередніми розрахунками, реалізація майна з 46 млн. грн. повинна дати 22 млн. грн., а решту засобів доведеться знаходити. За 2007 рік

очікувалося зняття з реєстрації близько 20 шахт. За даними Мінвуглепрому, в 2006 році було підготовлено для зняття з реєстрації 12 шахт, проте це не було зроблене, оскільки експертна комісія виявила, що деякі елементи проекту при ліквідації не були виконані. В цілому ж, зараз у стадії закриття знаходиться понад 100 шахт[6, 8].

У таблиці 1 наведені окремі фінансові результати діяльності сумісних державних підприємств (далі - СДП) вугільної промисловості у період 2004-2006 років за матеріалами Мінпаливенерго та Мінвуглепрому України.

Табл. 1. Фінансові результати діяльності СДП вугільної промисловості за 2004-2006 роки

Найменування показника	тис. грн.		
	2004 рік	2005 рік	2006 рік
Валовий прибуток	399709	251533	255988
Валовий збиток	1058188	1223143	2129589

Графічна інтерпретація приведених даних зображена на рисунку 1:

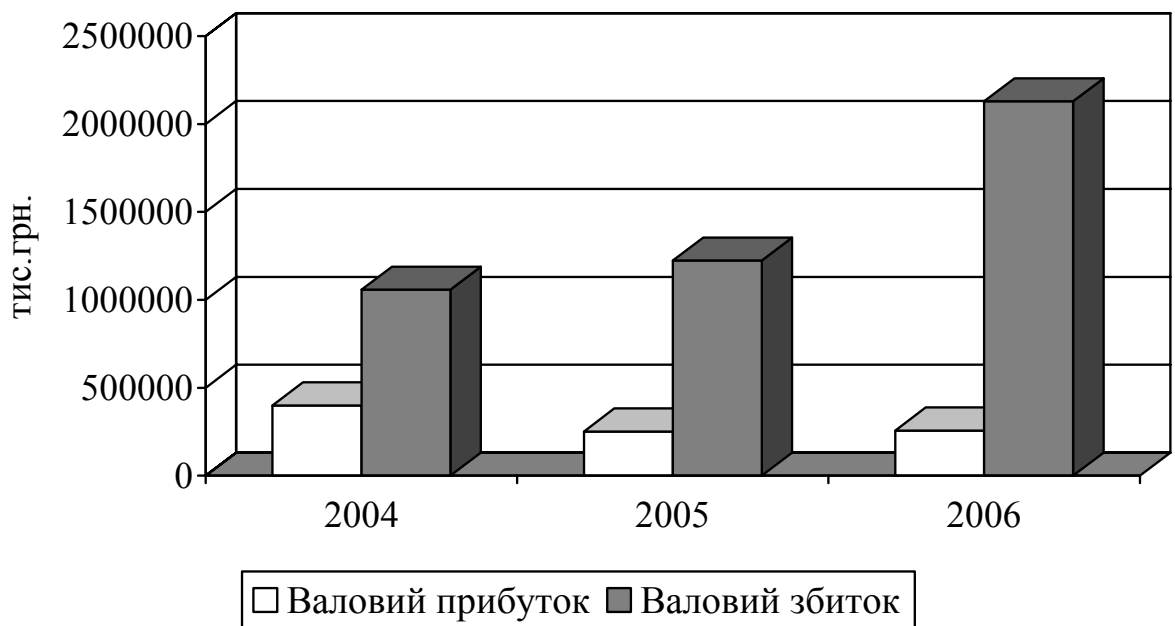

Рис.1. Динаміка валового прибутку та збитку СДП за 2004-2006 рр.

На основі вище приведених даних зроблено висновок, що поточний стан вугільно-промислового комплексу не відповідає сучасним та перспективним потребам національної економіки. Аналіз інформації Мінпаливенерго та Мінвуглепрому свідчить про поглиблення невідповідності між стратегічним значенням вугільної промисловості для економіки та енергетичної безпеки держави та вкрай важким економічними, фінансовими, технічними, соціальним станом цієї галузі. Реформування галузі здійснюється без вирішення низки важливих питань нормативно-правового забезпечення та належного техніко-економічного обґрунтування, що призводить до подальшої втрати керованості процесами, що відбуваються у стратегічній галузі ПЕК, і, як наслідок – негативно впливає на соціальний клімат у шахтарських регіонах. Затримується виконання Указу Президента України "Про заходи щодо вдосконалення державного управління вугільною промисловістю" від 2005 року[3].

Таким чином, ситуація, яка склалася в українській вугільній промисловості зараз дуже складна і просто необхідно розірвати цей замкнутий круг. Зміни і новий підхід до рішення проблем вугільної промисловості необхідні. Енергетична криза виявила актуальність питання реструктуризації підприємств вугільної промисловості.

У світовій і вітчизняній теорії та практиці одним із поширених засобів фінансового оздоровлення підприємств є реструктуризація. Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»[1], іншими нормативно-правовими документами передбачено використання реструктуризації як ефективного засобу відновлення платоспроможності підприємства, який рекомендується включати до плану санації. Міністерство економіки України затвердило методичні рекомендації щодо здійснення реструктуризації державних підприємств. У цих методичних рекомендаціях наведено визначення реструктуризації підприємства, як сукупності організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, що спрямовані на зміну структури підприємства, його управління, форм

власності, організаційно-правових форм і можуть забезпечити фінансове оздоровлення підприємства, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва[2].

Як бачимо, це визначення є доволі загальним і охоплює увесь комплекс заходів (крім фінансових) щодо фінансової санації підприємства. У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» наводиться вже точніше визначення: реструктуризація підприємства - це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів. У цьому визначенні реструктуризація передбачає також вжиття фінансових заходів, чого не було в попередньому визначенні. До того ж, можна зробити чітке розмежування між категоріями «реструктуризація» та «реорганізація» підприємства. Перше є ширшим за друге, оскільки реорганізація підприємства - один з етапів його реструктуризації. Основний зміст реорганізації полягає в повній або частковій зміні власника статутного фонду юридичної особи, а також у зміні організаційно-правової форми здійснення бізнесу[1].

З урахуванням досвіду високоефективної роботи недержавних вугільних шахт, у тому числі в складних гірничо-геологічних умовах, передбачається розширення практики роздержавлення підприємств галузі шляхом їх приватизації незалежно від рівня рентабельності. Приватизація здійснюється на конкурсних умовах відповідно до законодавства. При цьому покупець забезпечує розвиток та фінансове оздоровлення підприємства, а також джерела фінансування закриття шахти після вичерпання запасів вугілля в межах гірничого відводу[9].

З метою підвищення рівня державного регулювання процесів, що відбуваються у галузі, необхідно забезпечити здійснення таких заходів щодо реструктуризації вугільної промисловості:

- врегулювання взаємовідносин держави з приватизованими вугледобувними підприємствами у частині розв'язання проблем забезпечення енергетичної безпеки держави, соціального захисту шахтарів, безпеки та охорони праці, раціонального використання надр, ліквідації збиткових вугледобувних підприємств;

- приватизація на конкурсних засадах привабливих для інвестування шахт (розрізів), здатних забезпечити самофінансування подальшого розвитку;

- приватизація малопривабливих для інвестування шахт (розрізів) як цілісних майнових комплексів на пільговій основі з проведенням конкурсів програм їх розвитку.

Найважливішою передумовою формування у вугільній промисловості ринкового конкурентного середовища є створення відкритого, прозорого внутрішнього ринку вугілля.

На вітчизняному ринку коксівного вугілля склалася ситуація, коли обмежене коло платоспроможних покупців, що контролюють виробництво коксу, визначає рівень цін та інші умови продажу вугільної продукції. Ринок енергетичного вугілля до останнього часу характеризувався несвоєчасною і неповною оплатою споживачами отриманої вугільної продукції. Ці обставини, а також висока витратоємкість видобутку вугілля, призвели до завищення цін на вугільну продукцію, що знизило попит на вугільну продукцію[7].

З метою забезпечення збалансованості попиту і пропонування на вугільну продукцію, оптимізації її ціни необхідно здійснити комплекс заходів по реструктуризації підприємств вугільної промисловості України. В умовах прискорення процесів світової економічної глобалізації новітні технології стають тією матеріальною основою, яка визначає технічний рівень сучасного виробництва, форми його організації та управління, рівень конкурентоспроможності підприємства. Отже, існує об'єктивна потреба у

забезпеченні конкурентоспроможності підприємств вугільної промисловості шляхом інтенсифікації інноваційних процесів. Необхідно створити в Україні сприятливе інноваційне середовище, що буде стимулювати виробників до технологічного оновлення виробництва, впровадження передових науково-технічних досягнень та створення конкурентоспроможної продукції[6].

Необхідністю є формування пакету пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання діяльності вугільно-промислового комплексу, а саме:

- розробити та реалізувати державну програму оновлення основних фондів вугільної промисловості із залученням різних джерел фінансування;
- впровадити механізм поточних проплат за відвантажене вугілля та чітку і прозору схему погашення боргів по зарплаті працівникам підприємств вугільної промисловості минулих років;
- вжити невідкладних заходів щодо розв'язання кризової ситуації, що склалася у буровугільному комплексі, розробити та затвердити баланс споживання вугілля та виробництва електричної енергії на 2008-2009 роки.

В якості першого кроку на шляху лібералізації цін на вітчизняне вугілля пропонуватиметься внести зміни до механізму бюджетного фінансування вугільної галузі шляхом виключення із спеціального фонду державного бюджету фінансування вугільної промисловості та перенесення відповідного розміру дотацій до ціни на енергетичне вугілля, провадити лібералізацію ціни шляхом формування оптового ринку енергетичного вугілля.

Одним з основних шляхів виходу з кризи є підвищення інвестиційної привабливості підприємств вугільної промисловості. Тобто, необхідне випереджаюче зростання капітальних вкладень в нові технології, модернізацію основних фондів з урахуванням тривалого інвестиційного циклу. У 2005 році розроблена Концепція розвитку вугільної промисловості, згідно з якою фінансове забезпечення розвитку вугледобувної галузі передбачає залучення інвестицій[7].

Як показує практика найбільш привабливою формою залучення фінансових ресурсів для національної економіки є прямі інвестиції, бо, на відміну від запозичення, вони не лягають додатковим тягарем на внутрішній чи зовнішній борг держави. Проте в Україні на сьогодні ще не створені сприятливі умови для прямого інвестування у вітчизняну економіку. Більш того, і в найближчій перспективі не слід очікувати значного збільшення пропонування інвестиційних ресурсів з боку вітчизняних підприємств. Це зумовлене тим, що в Україні немає реальних підстав для суттєвого збільшення в найближчій перспективі доходів населення та більшості підприємств - основних суб'єктів заощаджень та інвестицій.

Найбільш привабливими та ймовірними джерелами необхідних фінансових потоків за цих умов можуть бути іноземні прямі інвестиції. Така форма інвестування має ряд суттєвих переваг порівняно з іншими:

1) Можуть забезпечувати трансферт технологій, ноу-хау - передових методів управління та маркетингу.

2) Можуть сприяти найбільш ефективній інтеграції національної економіки у світову завдяки зростаючим зовнішнім контактам, різноманітному виробничому та науково-технічному співробітництву.

Тому держава повинна забезпечувати привабливі умови для залучення іноземних інвестицій. У цьому контексті можна виділити ряд факторів, які або будуть зумовлювати реальні надходження іноземних прямих інвестицій, або перешкоджатимуть їм. Серед них:

- загальні умови накопичення та оподаткування, регулювання експорту та імпорту, характер банківської системи, механізм валютного регулювання;

- характер національного законодавства у цілому та спеціального законодавства, що визначає діяльність іноземних інвесторів;

- загальна економічна та політична стабільність, розвинута культура підприємництва, державного управління тощо[5].

Зарубіжний фінансовий досвід свідчить, що особливу увагу іноземні інвестори звертають на останній факт. Це пояснюється тим, що навіть при

пільгових умовах вкладення капіталу потенційна прибутковість від подібних вкладень перекривається політичним та комерційним ризиком, пов'язаним із загальною внутрішньополітичною та економічною нестабільністю, відсутністю нормального доступу до інформації, високим ступенем бюрократизму та корумпованості. Поліпшення інвестиційного клімату в Україні багато в чому буде визначатися змістом та характером дій державних органів влади, подальшим реформуванням адміністративної системи, успішністю проведення загальноекономічних реформ, спрямованих на досягнення стійкої економічної стабільності.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу розробити методичні рекомендації щодо процесів реструктуризації вугільної промисловості. Основні положення наукової новизни полягають у удосконаленні методичних положеннях теоретико-економічного обґрунтування вибору напрямів реструктуризації вугільних підприємств на сучасному етапі. Подальшого розвитку дістав механізм ефективного використання прямих іноземних інвестицій при реструктуризації шахти.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що запропоновані заходи дадуть змогу вітчизняним підприємствам вугільної промисловості стати на нові перспективні шляхи стратегічного розвитку, можливість змінення негативної динаміки фінансових показників, залучення іноземних кредиторів. Це дозволить стабілізувати економічний стан шахт, зберегти їх життєздатність, значною мірою знизити дотаційність вугільної промисловості держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна. Закони. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Текст] / [зак. Укр. : прийнятий Верх. Радою 30 червня 1999 р.]. – К.: Юстініан, 2003. – 453 с. – 3000 прим. – ISBN 966-96155-4-2.
2. Україна. Закони. Про внесення змін до деяких законів України (щодо банкрутства гірничих підприємств) [Текст] / [зак. Укр. : прийнятий Верх.

Радою 6 березня 2003 р. № 597]. - Уряд. кур'єр. – 2003. - 2 квітня – 15 с. – 1000 прим.

3. Указ Президента України. Про заходи щодо вдосконалення державного управління вугільною промисловістю [Текст] / [виданий през. Укр. 25 липня 2005 р. №1123]. - Голос України. - 2005. – 12 серпня. – 2с. – 2500 прим.
4. Бірюков О.М. Законодавство про банкрутство [Текст] / О.М. Бірюков; Збірник нормативних матеріалів і аналітичних статей. – К.: Юстініан, 2003. – 453 с. - – 3000 прим. – ISBN 966-96155-4-2.
5. Трифонова О.В. Визначення інвестиційної пріоритетності вугільних шахт [Текст] / О.В. Трифонова // Економіка: проблеми теорії та практики : Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2007. – Вип. 222. – Том IV. – 836-842 с. – 300 прим. – ISSN 1561-6908.
6. Бень А. Вугільна галузь: реформувати, а не закривати шахти [Текст] / А. Бень // [Звіт заступника міністра палива та енергетики В.Тополова з приводу реорганізації вугільної промисловості]. - Голос України. - 2005. - 17 березня –1, 2 с. – 2000 прим.
7. Роль інновацій в реструктуризаційних процесах на підприємствах угольної отрасли [Текст] / Кравцова Е. [и др.] // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: економічна. – Донецьк: ДонНТУ. - 2004. – Вип. 80 – 125-133 с. – 200 прим.
8. Гулик Т.В. Удосконалення механізму реструктуризації шахти [Текст] / Т.В. Гулик // Економіка: проблеми теорії та практики : Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2007. – Вип. 222. – Том IV. –872-877 с. – 300 прим. – ISSN 1561-6908.
9. Кам'янська О.В. Розробка технологічної стратегії промислових підприємств [Текст] / О.В. Кам'янська // Економічний вісник НТУУ «КПІ» : Зб. наук. праць. – Київ, 2007. – Вип. 4 – 326-330 с. – 150 прим.